

Rätten till utveckling och dess roll inom internationell ekonomisk rätt

av Olasupo Owoeye

Denna artikel diskuterar rätten till utveckling och granskar en del av den kritik som ofta framförts mot dess betydelse som en erkänd mänsklig rättighet. Artikeln framhåller att de principer som omfattar rätten till utveckling representerar de grundläggande principerna i den internationella rättsordningen och rätten till utveckling är därmed både en mänsklig rättighet och en ekonomisk rättighet. De principer den innefattar är således inte enbart inkorporerade i den internationella rättighetsförklaringen utan avspeglas också i Världshandelsorganisationens (WTO) beslut och inom internationell ekonomisk rätt. Artikeln framhåller att rätten till utveckling kan spela en betydelsefull roll i rättigheters tolkning och verkställighet i enlighet med internationell ekonomisk rätt.

Rätten till utveckling är en mänsklig rättighet som är erkänd inom olika internationella och regionala mänskliga rättighetsinstrument. Utveckling, social rättvisa och ekonomisk rättvisa utgör den internationella rättsordningens grundläggande underlag inbäddat i FN-stadgan och i internationella fördrag om mänskliga rättigheter.

Utveckling kopplades ursprungligen till stor del till ekonomisk tillväxt. Dock, under 1900-talets andra halva började betoningen förflyttas från ekonomisk tillväxtteori till mänsklig utveckling, till följd av besvikelse med global ojämlikhet och fattigdom trots global ekonomisk tillväxt. Amartya Sen accentuerade betydelsen av mänsklig utveckling i utvecklingsretoriken i sin nyskapande bok *Development and Freedom* där han pekade på att utveckling handlar om att ”förbättra våra liv och den frihet vi åtnjuter”. Fastän det finns en mängd böcker om rätten till utveckling, kvarstår den precisa innebörden om rättigheten i stort sett olöst. Det har uttryckts en uppfattning om att utveckling kan tolkas som en rättighet utformad för att avhjälpa effekterna av fattigdom, hälso- och ekonomisk ojämlikhet, orättvisa handelsavtal och negativa ekonomiska konsekvenser på grund av handelsliberalisering eller globalisering.

Denna artikel innefattar en kort diskussion om rätten till utveckling och undersöker delar av den kritik som ofta framförts mot dess betydelse som en erkänd mänsklig rättighet, argumenterar att de principer som är inbäddade i rätten till utveckling representerar den internationella

rättsordningens grundläggande principer. Rätten till utveckling är därför både en mänsklig rättighet och en ekonomisk rättighet.

Rätten till utveckling inom internationell rätt och kritiken

Det har uppmärksamats att en större förändring i konceptualisering av rätten till utveckling är det faktum att den tillhör en uppsättning ’framväxande och odefinierbara’ tredje generationens mänskliga rättigheter. Där finns också den kritiken att rätten till utveckling kan vara ett överflödigt instrument med tanke på faktumet att ett antal MR-fördrag innehåller bestämmelser som hanterar underutvecklingens utmaningar. Där finns också argumentet att rätten till utveckling retoriskt tenderar att bortse från det faktum att folk har en rättighet att välja att ”inte utvecklas” eftersom de ekonomiska aktiviteter som främjar utvecklingen kan urholka deras traditionella och kulturella sätt att leva. Samtidigt som det är sant att kommersiell verksamhet hos ursprungsbefolkningar i vissa fall kan vara skadlig för dessa människors traditionella och kulturella livsstil, särskilt när sådan aktivitet leder till förskjutning eller försämring av miljön, är det viktigt att notera att rätten till utveckling ger tydligt skydd för ursprungsbefolkningar och deras kulturella eller traditionella livsstil. I detta syfte föreskriver artikel 2 i FNs deklaration om rätten till utveckling (UNDRTD):

Alla människor har ett ansvar för utveckling, individuellt och kollektivt, med beaktande av behovet av full respekt för deras mänskliga rättigheter och grundläggande friheter samt deras skyldigheter gentemot samhället, som är det enda som kan garantera människans fria och fullständiga förverkligande, och de bör därför främja och skydda en lämplig politisk, social och ekonomisk ordning för utveckling.

Således kan rätten till utveckling utformas för att på ett lämpligt sätt tillgodose behoven hos samhällen som försöker skydda sina traditionella och kulturella värderingar samtidigt som de kan uppnå sina mänskliga utvecklingsmål.

En annan kritik mot rätten till utveckling är att multinationella organisationer och politiska makthavare i utvecklingsländerna är de största mottagarna av den kommersiella verksamhet som ofta presenteras som nödvändig för utvecklingen i tredje världens länder, och att sådan verksamhet inte alltid gynnar vanligt folk. Det är dock viktigt att notera att rätten till utveckling innebär en tydlig skyldighet för regeringarna att se till att alla medborgare åtnjuter ekonomiska och sociala rättigheter. Enligt artikel 8 i UNDRTD är staterna skyldiga att bland annat garantera "lika möjligheter för alla när det gäller tillgång till grundläggande resurser, utbildning, hälsovård, livsmedel, bostäder, sysselsättning och rättvis inkomstfördelning".

Det skulle således vara fel att betrakta politiker och multinationella företag som profiterar på resursutnyttjandet i utvecklingsländerna som mottagare utifrån rätten till utveckling. De kränker och bryter mot de principer som anges i rätten till utveckling. Rätten till utveckling kräver att stater agerar på ett sätt som skyddar medborgarnas individuella och kollektiva rättigheter. Korrupta metoder uppmuntras inte i rätten till utveckling och de kan inte heller undertryckas eller förklädas under denna. Multinationella företag är också utan tvekan bundna till principerna om rätten till utveckling. För detta ändamål ålägger paragraf 12 i *United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights* (FNs vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter) för företagen en skyldighet att respektera internationellt erkända mänskliga rättigheter med särskild tonvikt på de rättigheter som föreskrivs i *International Bill of Rights* och *International Labour Organization's Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work*.

Tillämpningen av principerna om rätten till utveckling inom internationell ekonomisk rätt

Det har förekommit intensiva vetenskapliga diskussioner om huruvida rätten till utveckling ska uppfattas som enbart en ambitionsrätt eller som en juridiskt erkänd rättighet. Rätten till utveckling härrör från en FNs generalforsamlingsdeklaration, och en deklaration från generalforsamlingen har inte ensam den rättsligt bindande effekten av bestämmelser som är förankrade i ett fördrag. Med detta sagt finns det stöd för uppfattningen att rätten till utveckling är så erkänd inom den internationella rättsordningen att den med rätta kan anses ha antagit status som *ius cogens* inom internationell rätt. Internationella domstolen (ICJ) hade anledning att fastställa statusen för en FNs generalforsamlingsdeklaration i kärnvapenfrågan. ICJ ansåg således:

Generalforsamlingsresolutioner kan ibland, även om de inte är bindande, ha ett normativt värde. De kan, under vissa omständigheter, komma till bevis som är viktiga för att fastställa förekomsten av en regel eller uppkomsten av en opinio Juris. För att fastställa om detta stämmer med en given generalforsamlingsresolution är det nödvändigt att titta på dess innehåll och på villkoren för dess antagande; det är också nödvändigt att se "om det finns en opinio Juris med avseende på dess normativa karaktär". Eller så kan en serie resolutioner visa den gradvisa utvecklingen av opinio Juris som krävs för upprättandet av en ny regel.

Rätten till utveckling har fått tillräckligt erkännande i internationell rätt för att anses utgöra en väl accepterad statlig praxis.

Strävan efter ekonomisk utveckling är en av WTOs grundläggande principer. Således erkänner inledningsparagrafen i Marrakechavtalet om upprättande av WTO explicit stater uttryckliga behov att bedriva handels- och ekonomiska förbindelser "på ett sätt som överensstämmer med deras respektive behov och angelägenhet på olika nivåer av ekonomisk utveckling". Även om utveckling obevligt är kopplad till ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, finns ett behov av att rätten till utveckling får mer praktisk effekt vid genomförandet av internationella ekonomiska rättigheter. Rätten till utveckling kan inte bara ses som en konventionell mänsklig rättighet utan också som en ekonomisk rättighet som ingår i handelsavtal och internationella investeringsavtal.

Det har hävdats att handels- och investeringsbeslut måste tolkas på ett sätt som stöder utvecklingsländernas mål och syften, eftersom en stat inte bör hamna i en position där den skulle behöva välja mellan att sträva efter utvecklingsmål eller genomföra investeringsförpliktelser på bekostnad av nationella utvecklingsmål. Det har onekligen observerats att bevis om att det inom internationell rätt föreligger *opinio juris* om existensen av rätten att utvecklas skulle kunna motiveras utifrån det gemensamma införlivandet av utvecklingsmål i handels- och investeringsavtal, som erkänner användning av subsidier som ett medel för att främja utveckling och erkännande av åtgärder som är nödvändiga för miljöskydd.

Där finns också debatten om rättfärdigandet av rätten till utveckling. Berättelsen har faktiskt tagits bortom dess rättfärdighet som en mänsklig rättighet till status som en ekonomisk rättighet som är verkställbar i enlighet med internationell ekonomisk rätt. Vad gäller immateriell äganderätt (IP) läggs allt större tonvikt på behovet för multinationella företag att sträva efter att verkställa sina immateriella rättigheter på ett socialt ansvarsfullt sätt. Då stater självfallet har en skyldighet att implementera immateriella rättigheter på ett sätt som överensstämmer med en balansering av rättigheter och skyldigheter som involverar alla intressenter, gör principerna om företagens sociala ansvar det också lämpligt att företag ser till att de inte använder sig av ett socialt förkastligt tillvägagångssätt för att upprätthålla sina immateriella rättigheter. Denna ståndpunkt förstärks ytterligare av de skyldigheter som påföljer de mänskliga rättigheter som ålagts stater enligt FNs vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter.

Även om avtalet om handelsrelaterade aspekter av immateriella rättigheter (TRIPS-avtalet) särskilt har ekonomisk utveckling som ett av de viktigaste målen som det förväntas uppnå, har avtalets språk och dess genomförande väckt betydande oro när det gäller tillgång till kunskap och innovation, särskilt vad gäller tillgång till läkemedel. Det finns också några betydande farhågor om i vilken utsträckning TRIPS-avtalet kan ha minskat staters rätt att självreglera eller vidta nödvändiga åtgärder för att skydda och främja nationella utvecklingsmål. TRIPS-avtalet erkänner uttryckligen behovet av IP för att främja ekonomisk tillväxt och utveckling. Artikel 8.1 i TRIPS-avtalet föreskriver således:

Medlemmar kan, vid utformning eller ändring av sina lagar och förordningar anta nödvändiga åtgärder för att skydda folkhälsa och näring och för att främja allmänhetens intresse inom sektorer som är av avgörande betydelse för deras socioekonomiska och teknologiska utveckling, förutsatt att sådana åtgärder är förenliga med bestämmelserna i detta avtal.

Denna bestämmelse granskades av överklagandeinstans i målet DS435 Australien - Vissa åtgärder rörande varumärken, geografiska beteckningar och andra krav på förpackningar som gäller för tobaksprodukter. Vid bedömningen av huruvida australiensiska neutrala tobaksförpackningar kan betraktas som försvarbara åtgärder enligt artikel 20 i TRIPS-avtalet, bekräftade överklagandeinstansen beslutet från WTO-panelen som fastställde att åtgärderna för förpackning av tobak omfattades av åtgärder som kunde antas enligt artikel 8 i TRIPS-avtalet. Överklagandeinstansen fastställde också panelens beslut om att de åtgärder som Australien vidtagit för att genomdriva förpackning av tobaksprodukter var legitima folkhälsoåtgärder enligt artikel 2.2 i *WTO Technical Barrier to Trade Agreement*. Detta beslut representerar ett entydigt erkännande av ländernas rätt att anta legitima allmänna åtgärder som är utformade för att främja deras utvecklingsintressen.

I Afrika är rätten till utveckling förankrad i *Charter on Human and Peoples' Rights*. Rätten till utveckling är rättsligt motiverad enligt ramen *African Human Rights Courts Framework*. I september 2015 antog FNs generalförsamling målen för hållbar utveckling (Sustainable Development Goals - SDG) för att genomföra utvecklingsmål som identifierats vara av avgörande betydelse för mänskligheten och jorden. FN har genom SDG-målen för hållbar utveckling beslutat ”att skapa förutsättningar för hållbar, inkluderande och hållbar ekonomisk tillväxt, delat välstånd och anständigt arbete för alla, med hänsyn till olika nivåer av nationell utveckling och kapacitet”. SDG ska vara uppnådda till år 2030. SDGs representerar till stor del de principer som anges i rätten till utveckling.

Slutsats

Rätten till utveckling har blivit en mycket viktig del av internationell sedvanerätt som inte längre kan betraktas som enbart ett uppmanande uttryck för politiska ambitioner. Det har blivit allt viktigare att rätten till utveckling beaktas vid genomförandet och efterlevnaden av handelsavtal. Förverkligandet av SDGs, skyddet av mänskliga rättigheter och främjandet av global fred och välstånd kräver allt mer praktisk användning och genomförande av utveckling som en ekonomisk och mänsklig rättighet. Erkännandet av utvecklingsmålen för TRIPS-avtalet

och folkhälsomålen i avtalet om tekniska handelshinder i Australiens tobakskonflikt är en anmärkningsvärd manifestation av hur principer om utveckling kan spela en kritisk roll i tolkningen av rättigheter och skyldigheter som skapats enligt internationell ekonomisk rätt. Det skänker också tilltro till att rätten till utveckling har blivit accepterad genom statlig praxis som en del av internationell sedvanerätt.

* * *

Olasupo Owoeye är universitetslektor i juridik, College of Law, Criminology and Justice, vid CQ University i Australien.

Artikeln presenteras i svensk översättning med tillstånd av Olasupo Owoeye och South Centre. Artikeln har varit publicerad i South Centres publikationsserie *SouthViews* No.212, 2021.

Redaktör: Claes Olsson